

Het grijze gebied van grensoverschrijdend gedrag

Grensoverschrijdend gedrag is moeilijk af te bakenen, aangezien het een breed begrip is waar allerlei gedragingen onder vallen (Vertommen & Schipper-van Veldhoven, 2012). In de algemene zin wordt bij grensoverschrijdend gedrag de grenzen van één of meer betrokkenen overschreden (Verdoodt & François, 2017). Hiermee worden alle omgangsvormen die als gedwongen en/of ongewenst worden ervaren bedoeld (Kovács & Noor, 2021).

In deze korte beschrijving wordt direct de moeilijkheid van grensoverschrijdend gedrag duidelijk: het gaat om de ervaring of beleving van het slachtoffer (Asante et al., 2021). Wat de een als grensoverschrijdend gedrag ervaart, wordt mogelijk door de ander niet zo ervaren. De grens is voor iedereen verschillend en dus is grensoverschrijdend gedrag (deels) subjectief.

Daarnaast bestaan er in de maatschappij en wetenschappelijke literatuur uiteenlopende definities van grensoverschrijdend gedrag (Asante et al., 2021). Dit alles zorgt ervoor dat er veel onduidelijkheid heerst over wat grensoverschrijdend gedrag is en maakt het voor sportverenigingen moeilijk om hiermee aan de slag te gaan. Er is behoefte aan een eenduidige definitie van grensoverschrijdend gedrag. Hiertoe zal in dit stuk een definitie van grensoverschrijdend gedrag worden geformuleerd, waarna er onderscheid wordt gemaakt tussen de harde grens en het grijze gebied van grensoverschrijdend gedrag.

Definitie grensoverschrijdend gedrag

Ondanks dat er verschillende definities van grensoverschrijdend gedrag bestaan, sluiten meerdere sport-specifieke bronnen (Asante et al., 2021; CVSN, 2020a; Mulder et al., 2022) zich aan bij de definitie van NOC*NSF, die is gebaseerd op de Blauwdruk tuchtrecht seksuele intimidatie in de sport (Werkgroep Seksuele intimidatie, 2018). Hierin wordt grensoverschrijdend gedrag in de sport gedefinieerd als "enige vorm van ongewenst verbaal, non-verbaal of fysiek gedrag dat als doel of gevolg heeft dat de waardigheid van de persoon wordt aangetast, in het bijzonder wanneer een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende situatie wordt gecreëerd." Het Centrum Veilige Sport Nederland (CVSN; 2020b) voegt hieraan toe dat het gedrag ook digitaal kan plaatsvinden, "door de persoon die het ondergaat als gedwongen en/of ongewenst wordt ervaren" en "plaatsvindt in de context van sport." Tezamen zorgt dit voor een alomvattende definitie van grensoverschrijdend gedrag, die in dit stuk als leidraad wordt genomen.

Zoals gezegd vallen er veel verschillende gedragingen onder grensoverschrijdend gedrag. Volgens het Centrum Veilige Sport Nederland (2020b) bestaat grensoverschrijdend gedrag in de sport uit seksuele intimidatie en misbruik, intimidatie en machtsmisbruik, pesten en uitsluiting, agressie en geweld en alle vormen van discriminatie. Naast deze 'klassieke' vormen van grensoverschrijdend gedrag, hebben we in de sport ook te maken met matchfixing, doping en integriteit (CVSN, 2020b). Hier wordt in dit stuk niet verder op ingegaan.

De laatste jaren wordt er onderscheid gemaakt tussen drie soorten grensoverschrijdend gedrag, namelijk (1) fysiek grensoverschrijdend gedrag, (2) emotioneel grensoverschrijdend gedrag en (3) seksueel grensoverschrijdend gedrag (CVSN, 2020c; Mulder et al., 2022). Volgens Vertommen en collega's (2021) kan verwaarlozing daarnaast als vierde soort grensoverschrijdend gedrag worden geclassificeerd.

Fysiek grensoverschrijdend gedrag wordt beschreven als alle gedragingen waarbij een persoon fysiek wordt bedreigd of aangevallen (Centrum Ethiek in de Sport; ICES, 2022). Voorbeelden van dergelijke

gedragingen zijn geduwd, geslagen of bekogeld worden, maar ook gedwongen sporten met een blessure valt hieronder (Mulder et al., 2022; Vertommen & Schipper-van Veldhoven, 2012).

Emotioneel grensoverschrijdend gedrag omvat alle gedragingen waarbij een persoon psychisch wordt bedreigd of aangevallen (ICES, 2022). Hieronder vallen gedragingen zoals schreeuwen, uitschelden, kleineren, vernederen of negeren. Andere voorbeelden zijn onterechte ernstige beschuldigingen, roddelen, kritiek leveren op het uiterlijk, chanteren of bedreigen (Mulder et al., 2022; Vertommen & Schipper-van Veldhoven, 2012).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is "elke vorm van ongewenst verbaal, non-verbaal of lichamelijk gedrag met een seksuele connotatie dat als doel of gevolg heeft dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast of een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende omgeving wordt gecreëerd" (ICES, 2022, Werkgroep Seksuele intimidatie, 2018). Volgens het Centrum Veilige Sport Nederland (2020b) kan seksueel grensoverschrijdend gedrag worden onderverdeeld in 10 categorieën: (1) Verbale/talige seksuele intimidatie, (2) Ongewenste instructie gerelateerde aanraking, (3) Anderszins (niet instructie gerelateerde) ongewenste aanraking, (4) Seksueel misbruik, (5) Verkrachting, (6) Exhibitionisme, (7) Voyeurisme, (8) Grooming, (9) Shame-sexting en (10) Schending van de privacy. Voorbeelden van dergelijke gedragingen zijn seksuele opmerkingen, grappen, blikken of berichten, te dichtbij komen, begluurd worden, naaktfoto's of video's die gemaakt worden en ongewenste aanrakingen en seksuele handelingen (Mulder et al., 2022; Vertommen & Schipper-van Veldhoven, 2012).

Verwaarlozing bestaat uit een gebrek aan zorg voor minderjarigen en hulpbehoevenden (Vertommen et al., 2021), zoals verzuimen om zorg en aandacht te geven, opzettelijke verwaarlozing en opgelegd isolement (Vertommen, 2019). Voorbeelden hiervan in de sport zijn inadequate ondersteuning, medische zorg en begeleiding of toezicht, gebrek aan geschikt of veilig sportmateriaal en onveilige sportomstandigheden (Vertommen et al., 2021).

Harde grens

Zoals eerder beschreven is grensoverschrijdend gedrag een moeilijk begrip, aangezien het om de subjectieve beleving van het slachtoffer gaat. Toch zijn er gedragingen die altijd en in elke situatie grensoverschrijdend zijn, ongeacht de ervaring van het slachtoffer (Vertommen & van Veldhoven, 2012). Deze gedragingen zijn dan ook strafbaar gesteld in het Wetboek van Strafrecht. Dit kan worden aangeduid als de harde grens van grensoverschrijdend gedrag. Bij elke soort grensoverschrijdend gedrag zijn er bepaalde gedragingen strafbaar gesteld. Voor (bestuurders van) sportverenigingen is het van belang op de hoogte te zijn van de strafbaarheid van dergelijke gedragingen.

Voor fysiek grensoverschrijdend gedrag zijn enkele gedragingen strafbaar gesteld: (zware) mishandeling (art 300-305 sr), dood door schuld (art 307 sr) en zwaar lichamelijk letsel door schuld (art 308 sr).

Voor emotioneel grensoverschrijdend gedrag zijn de volgende gedragingen strafbaar: discriminerende belediging (art 137c sr), smaad (art 261 sr), laster (art 262 sr), belediging (art 266 sr), dwang en intimidatie (art 284 sr), bedreiging (art 285 sr) en belaging (art 285b sr).

Bij seksueel grensoverschrijdend gedrag is het allereerst van belang dat de seksuele meerderjarigheid volgens de wet op de leeftijd van 16 jaar ligt. Dit betekent dat iemand jonger dan 16 jaar wettelijk gezien nooit kan instemmen met seksueel contact. Seksueel contact met personen jonger dan 16 jaar

is dus verboden en wordt gezien als seksueel misbruik (Maris et al., 2014). Daarnaast zijn de volgende gedragingen strafbaar gesteld: verspreiding pornografisch materiaal (art 240b en art 254a), verkrachting (art 242 sr), ontucht (art 245-250 sr), grooming (art 248e sr), aanranding (art 239 sr).

Verwaarlozing is minder duidelijk strafrechtelijk vastgelegd. Artikel 247 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat gebruik van lichamelijk of geestelijk geweld of enige andere vorm van vernedering tegen kinderen in de opvoeding is verboden. Daarnaast zijn gedragingen zoals opzettelijk iemand waar je zorg over draagt in hulpeloze toestand brengen of laten (art 255 sr) en opzettelijke benadeling van de gezondheid (art 300 sr).

Grijs gebied

Uiteraard zijn er ook gedragingen waarbij het (in eerste instantie) minder duidelijk is of er sprake is van grensoverschrijdend gedrag. Zoals eerder beschreven is grensoverschrijdend gedrag niet voor iedereen hetzelfde, maar gaat het om de ervaring en/of beleving van het slachtoffer. Dit maakt dat er vaak een grijs gebied is, want wanneer is er sprake van grensoverschrijdend gedrag?

Sport is een fysieke bezigheid in een vaak fysieke context. Aanrakingen in de sport zijn genormaliseerd. Dit hoort bij de sport, maar creëert tegelijkertijd een cultuur van lichamelijkeheid. Zo zijn aanrakingen gerelateerd aan instructie en veiligheid vanzelfsprekend. Vaak blijft het niet beperkt tot deze aanrakingen, aangezien er ook high fives, schouderklopjes, knuffels en tikken op de billen worden uitgedeeld (Vertommen, 2019). Deze vaak onschuldige aanrakingen hebben veel mooie kanten, maar kunnen ook een mogelijkheid tot grensoverschrijdend gedrag bieden, blijkt ook uit slachtofferverhalen (Vertommen, 2019): *“In het begin hechtte ik daar niet veel belang aan, want judo is een contactsport. (...) Het ging steeds verder.”* Bovendien zorgt dit ervoor dat sporters niet altijd zelf kunnen bepalen waar en wanneer er aanrakingen plaatsvinden (Vertommen, 2019). Aangezien het fysieke contact in de sport bijna vanzelfsprekend is, kan het voor de sporter moeilijk zijn om aan te geven als een (onschuldig bedoelde) aanraking niet op prijs wordt gesteld. Vandaar dat het belangrijk is om het gesprek hierover te voeren en duidelijk te maken dat iedereen eigen grenzen heeft, bepaalt en mag aangeven. Trainer/coaches kunnen aanrakingen aankondigen en uitleggen waarom dit gebeurt (Vertommen, 2019). Hierbij moet de functionaliteit van aanrakingen de boventoon voeren: als de aanraking geen functie dient, moet dit dan plaatsvinden?

In de sportomgeving worden sommige lichte soorten grensoverschrijdend gedrag bovendien toegelaten en geaccepteerd, zoals bij boksen of judo (Vertommen, 2019). Dit zorgt ervoor dat sommige gedragingen in de ene sport normaal zijn, terwijl dit in een andere sport of context ongepast is. Volgens slachtofferverhalen (Vertommen, 2019) kunnen hier nog stappen in gemaakt worden: *“Er zou op voorhand aan kinderen duidelijk gemaakt moeten worden wat binnen een bepaalde context kan en wat niet, want dat verschilt uiteraard heel erg en kinderen kunnen dat niet altijd inschatten.”* De toelaatbaarheid van lichte soorten grensoverschrijdend gedrag en de lichamelijkeheid van sport creëert bovendien een mogelijkheid tot ernstiger grensoverschrijdend gedrag. Vandaar dat het belangrijk is om grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken. Het taboe rondom grensoverschrijdend gedrag, en specifiek seksueel grensoverschrijdend gedrag, bemoeilijkt de onthulling en zorgt ervoor dat het grensoverschrijdend gedrag langer kan doorgaan (Vertommen, 2019).

Daarnaast blijkt uit verschillende slachtofferverhalen dat verschillende omstanders achteraf zeiden dat ze vermoedden of wisten dat er iets niet helemaal pluis was (van de Pas, 2021; Vertommen, 2019). Er wordt vaak nog geaarzeld om dit te bespreken, dus het belang hiervan moet ook duidelijk worden gemaakt. Het subjectieve karakter van grensoverschrijdend gedrag speelt vaak een rol bij

deze handelingsverlegenheid. Om die reden heeft Sensoa het vlaggensysteem ontworpen (Frans & Franck, 2010).

Vlaggensysteem

Het vlaggensysteem is een instrument om gedrag objectief te kunnen beoordelen, in te schatten of er sprake is van grensoverschrijdend gedrag en een gepaste reactie hierop te kunnen geven (Vandevivere et al., 2012). Door gedrag op basis van objectieve en uniforme criteria te beoordelen kan licht grensoverschrijdend gedrag worden aangepakt voordat het overgaat tot ernstiger grensoverschrijdend gedrag (Vertommen, 2014). Gezien het gegeven dat dit instrument zeer nuttig bleek op scholen en in jongerenwerk (Chroni et al., 2012; Vertommen, 2019), is er een variant specifiek voor de sportsector ontwikkeld: Sport met Grenzen (Vandevivere et al., 2012).

In het vlaggensysteem wordt gedrag aan de hand van zes criteria ingeschat, namelijk (1) toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) passend in de context, (5) passend bij de ontwikkeling of leeftijd en (6) zelfrespect. Deze criteria worden gescoord als oké (+), voor sommige individuen wel oké en voor anderen niet (+/-), niet oké (-) of zwaar overschreden (--). Hieronder worden de criteria iets uitgebreider toegelicht.

- (1) Alle betrokkenen gaan duidelijk akkoord en voelen zich er prettig bij.
- (2) Er is geen sprake van druk of dwang, ook niet op subtiele wijze.
- (3) Er is sprake van gelijkwaardige partners op het gebied van leeftijd, kennis, intelligentie, macht, functie of positie, levenservaring en rijpheid.
- (4) Het gedrag is gepast in de situatie of omstandigheden. Een privacy norm wordt niet overschreden.
- (5) Het gedrag past bij een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase. Zo hoort er bij elke ontwikkelingsfase gedrag dat typisch en dus aanvaardbaar is.
- (6) Het gedrag veroorzaakt geen schade bij degene die het gedrag vertoont, zoals zichzelf vernederen, pijn doen of in een risicosituatie doen belanden.

Daarnaast zijn er enkele factoren die meewegen, de zogenoemde verzachtende of verzwarende omstandigheden.

- De mate van intimiteit, waarbij gelet wordt op of het gaat om een incident met aanrakingen (hands on) of enkel van visuele of verbale aard (hands off).
- De frequentie van het gedrag, waarbij gelet wordt op het aantal keer dat het gedrag werd vertoond en de vraag of er eerder tussenbeide werd gekomen.
- De mate waarin de pleger signalen van angst opmerkt bij het slachtoffer.
- De mate waarin de pleger zich bewust moet zijn van de grenzen die overschreden worden en van de gevolgen voor het slachtoffer.

Op basis van de score op de zes criteria en de verzachtende/verzwarende omstandigheden wordt het gedrag ingedeeld in vlaggen: normaal of aanvaardbaar gedrag (groene vlag), licht grensoverschrijdend gedrag (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend gedrag (rode vlag) of zwaar grensoverschrijdend gedrag (zwarte vlag). Elke vlag schrijft bovendien een specifieke reactie voor, zowel voor degene die het gedrag vertoont, als wie het gedrag ondergaat en de omstanders of verantwoordelijken (Vertommen, 2019).

Referenties

- Asante, A., Mateman, H., Schakenraad, W., & de Wit, C. (2021). *Handreiking voor gemeentelijk beleid. Grensoverschrijdend gedrag en normstelling in de amateursport*. Movisie.
- Centrum Ethiek in de Sport. (2022). *Aanpak grensoverschrijdend gedrag in de sport*. Basisopleiding. [Powerpoint presentatie]. *Centrum Ethiek in de Sport*.
- Centrum Veilige Sport Nederland. (2020a). *Functieprofiel Vertrouwenscontactpersoon vereniging (VCP-V)*. *Centrum Veilige Sport Nederland*.
- Centrum Veilige Sport Nederland. (2020b). *Vertrouwenscontactpersoon achtergrondinformatie clearing*. *Centrum Veilige Sport Nederland*.
- Centrum Veilige Sport Nederland. (2020c). *Jaarverslag 2020. NOC*NSF*.
- Chroni, S., Fasting, K., Hartill, M., Knorre, N., Martin, M., Papaefstathiou, M., Rhind, D., Rulofs, B., Toftegaard Støckel, J., Vertommen, T., & Zurc, J. (2012). *Prevention of sexual and gender harassment and abuse in sports Initiatives in Europe and beyond*. Deutsche Sportjugend.
- Frans, E., & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem: praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Sensoa, Garant.
- Kovács, Z., & Noor, S. (2021). *Grensoverschrijdend gedrag aanpakken. Wat werkt bij het activeren van omstanders?* Movisie.
- Maris, S., van der Vlugt, I., Deurloo J., & Lanting, C. (2014). *JGZ-richtlijn Seksuele ontwikkeling. Handelen bij normale, afwijkende en zorgwekkende seksuele ontwikkeling*. Nederlands Centrum Jeugdgezondheid.
- Mulder, J., Cuelenaere, B., Elshout, M., Farzan, K., & Zandvliet, R. (2020). *Grensoverschrijdend gedrag in de Nederlandse sport. Prevalentieonderzoek gebaseerd op jeugdervaringen*. I&O Research.
- van de Pas, G. (Regisseur). (2021). *Groomed* [Documentaire]. Yellow Dot Films.
- Vandevivere, L., Frans, E., Vertommen, T., Vandenhoude, J., De Martelaer, K., Cools, S. Aerts, A., & Vambutsele, M. (2012). *Sport met Grenzen: Vlaggensysteem*. Centrum Ethiek in de Sport.
- Verdoodt, E., & François, K. (2017). *Nooit meer zwijgen. Hoe omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Vertommen, T. (2019). *Ongelijk spel. Seksueel geweld in de kinder- en jeugdsport*. VUBPRESS.
- Vertommen, T., & Schipper-van Veldhoven, N. (2012). *Over de grens: seksuele intimidatie in de sport begrijpen en voorkomen*. In *Goud in elk kind: jeugdsport in een pedagogisch perspectief/van der Palen, H.* (pp. 127-138).
- Vertommen, T., Demarbaix, S., Kampen, J., & Van Hal, G. (2021). *CASES: National Report. The prevalence and characteristics of interpersonal violence against children inside and outside sport in Belgium*. *Child abuse in sport: European Statistics*.
- Werkgroep Seksuele intimidatie. (2018). *Blauwdruk tuchtrecht seksuele intimidatie in de sport*. NOC*NSF.